

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ Й ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА
ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПРИКЛАДНОЇ
ЛІНГВІСТИКИ

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕТАФОРИ В ХУДОЖНЬОМУ
ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА
«ХОББІТ, АБО ТУДИ І ЗВІДТИ» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)

Кваліфікаційна робота (проект)

На здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 202 М групи

Спеціальності: 035.041 Філологія

(германські мови та літератури (переклад
включно), (перша – англійська)

Освітньо-професійної (наукової) програми:

Філологія (германські мови та літератури
(переклад включно)

Сакун Катерини Вікторівни

Керівниця: к.філ.наук, доц. Акішина М.О.

Рецензентка: доц., к.пед.н. Зуброва О.А.

Херсон 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТАФОР В РОМАНІ ДЖ. Р.Р. ТОЛКІНА «ХОББІТ, АБО ТУДИ І ЗВІДТИ» ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДАХ.....	8
1.1. Жанрові особливості роману Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти».....	8
1.2. Когнітивні аспекти розуміння та інтерпретації художнього тексту.....	13
1.3. Специфіка перекладу художнього тексту.....	19
1.4. Метафора як проблема перекладознавства.....	23
РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕТАФОРИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА «ХОББІТ, АБО ТУДИ І ЗВІДТИ»	29
2.1. Трансформаційна теорія перекладу.....	29
2.2. Аналогове метафоричне проектування.....	37
2.2.1. Конкретизація.....	38
2.2.2. Генералізація.....	41
2.2.3. Антонімічний переклад.....	42
2.2.4. Переклад метафори порівнянням або переклад порівняння метафорою.....	43
2.2.5. Лексико-граматичні заміни.....	45
2.3. Концептуальне метафоричне проектування.....	48

2.3.1. Еквіваленція.....	48
2.3.2. Метафорична диференціація.....	50
2.3.3. Стилiстична нейтралiзацiя.....	52
2.3.4. Цiлiсне перетворення.....	54
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	64

ВСТУП

Кваліфікаційна робота присвячена зіставному лінгвокогнітивному дослідженню метафор в романі англійського письменника Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти» і в найбільш авторитетному перекладі цього роману українською мовою. Порівняльне лінгвокогнітивне дослідження метафор в оригінальному тексті і його перекладах на інші мови – це один з перспективних напрямків досліджень (А.М. Баранов [3], В. Г. Гак [12], Н.І. Борковець [7], Ю.М. Караулов [18], О.О. Каслова [19], І. М. Кобозєва [20]).

Актуальність порівняльного лінгвокогнітивного дослідження метафор в оригінальному тексті роману Дж.Р.Р. Толкіна і його перекладах українською мовою обумовлена загальною перспективністю порівняльного вивчення метафор; важливістю виявлення індивідуальних особливостей в роботі перекладачів, які працювали з одним оригінальним текстом, необхідністю вдосконалення методики лінгвокогнітивного зіставлення метафор оригінального тексту і перекладу.

Об'єктом роботи послужили метафори, виявлені в тексті роману Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або туди и звідти», в їх співвідношенні з перекладацькими трансформаціями цих метафор, які використовують перекладачі для передачі відповідного змісту засобами української мови.

Предмет дослідження становлять закономірності вибору перекладацьких трансформацій. Як матеріал дослідження використовувався оригінальний текст роману Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти» і його переклад українською мовою, створений О. Мокровольським.

Мета магістерської роботи полягає у лінгвокогнітивному порівняльному дослідженні метафор в оригінальному тексті Дж.Р.Р. Толкіна і його перекладі, орієнтованому на пошук загальних

закономірностей використання когнітивних сценаріїв і перекладацьких трансформацій.

Для реалізації поставленої мети дослідження потрібно було вирішити такі **завдання**:

- окреслити жанрові особливості роману Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти»;
- розглянути і уточнити теоретичні основи лінгвокогнітивного дослідження метафор в оригінальному тексті і його перекладах;
- визначити понятійно-термінологічний апарат дослідження в рамках теорії когнітивної метафори;
- виділити в тексті досліджуваного роману метафори і зіставити їх з перекладацькими трансформаціями, виявленими в тексті перекладу.

Методологія цього дослідження ґрунтується на теорії перекладу метафори, активно розвивається вченими (В. Г. Гак [12], Я. І. Рецкер [40], В.М. Комісаров [22], А.М. Баранов [4], Ю.М. Караулов [18], С.В.Бреус[8], Н.І. Борковець [7], М.К. Гарбовський [14] і ін.). Важливе методологічне значення для дослідження мали загальні принципи когнітивної метафорології (А.М. Баранов [4], Ю.М. Караулов [18], І.М.Кобозева [20], О. С. Кубрякова [24], G. Lakoff [25, 26, 27] і ін.), а також ідеї та методики трансформаційної теорії перекладу (М.К. Гарбовський [14], Л.С. Бархударов [5], В.М. Комісаров [22], Я. І. Рецкер [40], Т.А. Казакова [17]).

Для вирішення конкретних завдань дослідження застосовувався **комплекс методів**, характерних для сучасної когнітивної лінгвістики і теорії перекладу: когнітивний і концептуальний аналіз, когнітивне моделювання, дискурсивний аналіз, порівняльний аналіз з урахуванням національних особливостей відповідних мов і культур.

Зв'язок роботи з програмами, планами, темами: кваліфікаційна робота виконана відповідно до науково-дослідної кафедри: «Вплив лінгвальних та екстралінгвальних чинників на формування фахівця з

іноземних мов у сучасному мультикультурному просторі» (номер держреєстрації 0117U003763).

Теоретична значущість наукової розвідки полягає у розвитку теорії та практики лінгвокогнітивного зіставлення метафор оригінального тексту і їх перекладацьких трансформацій. Запропоновано оригінальну класифікацію перекладацьких трансформацій, що поєднує властивості когнітивної і традиційної класифікацій.

Наукова новизна дослідження полягає в лінгвокогнітивному дослідженні метафор, представлених в романі Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти» і його перекладі українською мовою. Виявлено важливі закономірності використання різних перекладацьких трансформацій.

Результати дослідження було обговорено та апробовано на засіданнях кафедри англійської філології та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету. Результати дослідження висвітлено в одній одноосібній науковій публікації «Лінгвокогнітивний потенціал метафори в художньому тексті (на прикладі перекладу роману Дж.Р.Р.Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти» українською мовою)» (Магістерські студії. Альманах. XX (20). Херсон: ХДУ, 2020)

Структура роботи обумовлена завданнями дослідження і відображає основні етапи та логіку розвитку. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

У першому розділі представлені теоретичні основи порівняльного дослідження метафор в оригінальному тексті Дж. Толкіна і його перекладі українською мовою.

У другому розділі розглянуто загальні закономірності використання когнітивних сценаріїв, які використовуються при перекладі роману «Хоббіт, або туди і звідти». Виявлено типові

перекладацькі трансформації, що відповідають кожному з розглянутих когнітивних сценаріїв.

Наприкінці підбиваються підсумки дослідження і окреслюються перспективи подальшого вивчення теорії і практики перекладу метафор.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТАФОР В РОМАНІ
ДЖ. Р.Р. ТОЛКІНА «ХОББІТ, АБО ТУДИ І ЗВІДТИ»
ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДІ

1.1. Жанрові особливості роману Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти»

Питання про жанр роману Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти» відноситься до числа дискусійних. Так, С.Л. Кошелєв відносить твори Дж.Р.Р. Толкіна до жанру філософської фантастики, ґрунтуючись на думці письменника, яке знайшло відображення в його творах. За словами автора, «спосіб художньої інтерпретації та пізнання дійсності в фантастиці включає в оповідання як структуротвітний елемент вихід за межі визнаного реально можливим або існуючого у тій дійсності, якій належить автор фантастичного твору» [23, с.15]. Згідно з «Літературним енциклопедичним словником»: «фантастика (грец. Phantastike - мистецтво уявляти) - різновид художньої літератури, в якій авторська вигадка від зображення дивно-незвичайних, неправдоподібних явищ простягається до створення особливого - вигаданого, нереального, «чудесного світу» [41, с. 434].

Фантастика володіє особливим типом образності з властивими йому високим ступенем умовності, відвертим порушенням реальних логічних зв'язків і закономірностей, природних пропорцій і форм зображуваного об'єкта. Фантастика як особлива область літературної творчості максимально акумулює творчу фантазію художника, а разом з тим і фантазію читача; водночас у фантастичній картині світу читач вгадує перетворені форми реального, соціального і духовно - людського буття. Фантастична образність властива таким фольклорним і

літературним жанрам, як казка, епос, алегорія, легенда, гротеск, утопія, сатира. Художній ефект фантастичного образу досягається за рахунок різкого відштовхування від емпіричної дійсності, тому в основі всякого фантастичного твору лежить опозиція фантастично - реального. Витоки фантастики містяться в міфотворчій народнопоетичній свідомості, що виражається в чарівній казці і героїчному епосі [41, с.434].

У другій половині ХХ ст. фантастичне реалізується в основному в області наукової фантастики, проте іноді воно породжує якісно нові художні явища. Яскравими прикладами тут може служити трилогія Дж.Р.Толкіна «Володар перснів» (1954), написана в руслі епічної фантастики або фентазі, романи і драми Кобо Абе, твори іспанської та латино-амаріканських письменників (Г.Гарсія Маркес, Х.Кортасар). Для сучасності характерно зазначене вище контекстне використання фантастики, коли зовні реалістичне оповідання має символіко-алегоричний відтінок і дасть більш-менш зашифровану алюзію міфологічного сюжету («Кентавр», 1963, Дж.Апдайк; «Корабель дурнів», 1962, К.А. Портер). І тут цікавою видається позиція І. Хейзінга, чия робота «Homo ludens» вкрай важлива для розуміння культурного (і, отже, літературного) контексту ХХ століття. І.Хейзінг виділяє «гру» як один з найважливіших ознак європейської цивілізації. У сучасній літературі гра представлена максимально широко – від гри образами до гри смислами. З літературною грою тісно пов'язана і підвищена увага, яку багато авторів творів виявляють до фантастичного жанру.

Однак звернення письменників до даної сфери далеко не завжди має на меті тільки розважити і потішити читача. Детально цей феномен було розглянуто Ц. Тодоровим в його монографії «Введення в фантастичну літературу» [44, с.45]. Тут дуже значущим є сам факт зіставлення фантастики і алегорії в рамках одного дослідження. Отже, високий ступінь умовності і звернення до елементів фантастики, відхід від життєподібності, іронія, притчевість, активізація гри можуть

вказувати далеко не тільки на постмодернізм, але і бути ознаками іншого типу літератури, що володіє нарівні з особливостями поетики власною логікою оповіді. Багато в чому тому твори Дж.Толкіна є особливими саме з точки зору жанрової поетики. Розглянемо докладніше поняття «фентазі», тим більше що воно було покладено самим Дж.Толкіном як визначального для його літературної творчості в тексті його лекції «Про чарівні історії», прочитаної в 1938 в університеті Святого Ендрюса. Надалі ця лекція лягла в основу однойменного есе. Особливістю чарівних історій він вважав створення вторинного світу за допомогою фантазії.

Вторинний світ (чарівна країна) володіє при цьому вираженою конкретністю – це абсолютне умова. Інакше власне казка може виявитися притчею або філософської алегорією, тобто просто належати до іншого жанру. Дж.Толкін відстоює жанрову самостійність «фентезі» як явища літератури. Професор виділяв три основні функції чарівної казки: відновлення душевної рівноваги, втеча від дійсності і щасливий кінець чи розради. Відновлення душевної рівноваги допомагає людині позбутися від стереотипів суспільного мислення і побачити речі навколо себе такими, якими вони є. Фактично, це – повернення до ясності бачення цілісної свідомості індивіда. Наступне за ним втеча від дійсності дає звільнення від пут механічної цивілізації, в якій немає місця природності, поезії і казці. Щасливим кінцем він називав здатність викликати «просвітлення людської душі», її очищення в процесі зіткнення з казкою і співучасті в фантазії.

Виклавши в есе основи своєї міфопоетики, Дж.Толкін в своїй творчості на практиці реалізовував власні ідеї [23, с.18] у своєму дисертаційному дослідженні «Поетика англійської алегоричної прози ХХ століття (Дж. Р. Р. Толкін і К.С. Льюїс)»

М.А. Штейман в результаті порівняння виявляє основне понятійне наповнення терміна «фантазі» і вказує на його приналежність до категорій «скоріше тематичних, ніж жанрових» [55, с. 48].

У літературознавчому словнику дається таке визначення: «Фантазі (англ. Fantasy) – вид фантастичної літератури (або літератури про незвичайне), заснованої на сюжетному допущенні ірраціонального характеру. Це припущення не має «логічної» мотивації в тексті, припускаючи існування фактів і явищ, які чинять супротив раціональному поясненню, на відміну від наукової фантастики» [41, с.437].

Світи фантазії позбавлені географічної і часової конкретності – події відбуваються в умовній реальності, «десь і колись», найчастіше в паралельному світі, схожому частково на світ реальний. Час в фантазії схожий на час міфологічного, розвивається циклічно – як і сам світ, що послідовно проходить етапи гармонійного і хаотичного існування, що перетікають один в інший, утворюючи модель повторюваного буття.

Минуле, життя в якому визначалася, на думку авторів фантазії, лицарським кодексом честі, піднесеними, благородними подвигами, ідеалізується і асоціюється зі священним, божественним, майбутнє ж – з відходом зі світу чарівництва, магії, з нудною, банальною повсякденністю. Для фантазії важливий і романтичний принцип двосвіту, протиставлення мрії і реальності, а також романтичний герой, як правило, самотній, знедолений, наодинці протистоїть незліченним випробуванням.

Герой фантазії приречений здійснювати Квест (від англ. Quest - «шлях», «пошук»), що представляє собою не стільки переміщення в просторі з певною метою, скільки шлях в просторі душі в пошуках себе і набуття внутрішньої гармонії.

Як самостійний жанр фантазії став оформлюватися в кінці XIX ст. в творчості У.Морріса. З 1888 по 1897 вийшло сім його романів,

написаних під впливом фантастичних кельтських саг, середньовічної літератури видінь, лицарського роману, англійської готичної літератури, прози німецьких романтиків, літературної казки. У. Морріс створив основи того напрямку у фантастичній літературі, яке в ХХ ст. отримає назву «героїчне фентезі»; вживаються також назви «епічне фентезі» і «література меча і чаклунства».

Традиції У.Морріса продовжив лорд Е.Дансейні (1878-1957), слідом за яким до даного напрямку звернулися Дж.Р.Р. Толкін і К. С. Льюїс, які поєднали кельтську, скандинавську, античну міфології з легендами артурівського циклу. Світ фантазії в аналізованих творах спочатку виникав як паралельний буденному буттю людства. У сучасному літературознавстві пропонувалися різні підходи до визначення жанру фентезі: «висока фентезі» - твори, в яких перед читачем постають повністю вигадані світи; «низька фентезі» - твори, в яких надприродне привноситься в нашу реальність.

Інші автори класифікують фентезі за проблемно-тематичним принципом: «героїчна фентезі», «готична фентезі», «християнська», «окультна». До проявів «Героїчного фентезі», дія творів якого розгортається як у вигаданих світах і інших вимірах відносяться і твори Дж.Р.Р. Толкіна. «Володар перснів», виданий в 1955, є на сьогоднішній день найбільш вивченим твором Дж.Толкіна. «Володар перснів» вважається значним явищем в літературі післявоєнної Англії. Книга набула широкої популярності і викликала численні відгуки критиків і літературознавців в Англії і США.

Більшість критиків відносять роман Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти» до жанру «фентезі» (варіант «героїчна фентезі»), істотними ознаками якого є фантастичність, казковість і разом з тим філософічність. Для подібних романів характерні сюжетні допущення ірраціонального характеру, які не мають «логічної» мотивації в тексті, припускаючи існування фактів і явищ, які чинять супротив

раціональному поясненню. Твори Дж.Р.Р. Толкіна зазнали впливу кельтських саг, середньовічної літератури видінь, лицарського роману, англійської готичної літератури, прози німецьких романтиків і літературної казки.

1.2. Когнітивні аспекти розуміння та інтерпретації художнього тексту

В історії науки ХХ століття одним з найцікавіших і найважливіших її подій стало виникнення такої нової науки, як когнітологія (когнітивістики). Її поява стала особливо актуальною у зв'язку з її міждисциплінарним характером: досліджуючи ментальні процеси і їх результати – людські знання, когнітивна наука стала об'єднувати під своєю егідою все ті дисципліни, які так чи інакше пов'язані з вивченням людського мозку і його роботою. Як пишуть автори «Короткого словника когнітивних термінів», названа когнітивною, «ця наука, спрямований на дослідження когніції - пізнання і розуму у всіх аспектах його існування, - *cognitio et cogitation* - відразу ж спробувала об'єднати не дві будь-яких науки, як це вже часто відбувалося в ХХ столітті, але з самого початку свого виникнення (приблизно в середині століття) стала встановлювати контакти між декількома фундаментальними науками одночасно» [24, с.33].

Когнітивістика, за визначенням О.С.Кубрякової, є цілим комплексом наук. Когнітивна наука об'єднала не лише традиційні науки – математику, філософію, лінгвістику і психологію, а й країни, що розвиваються, нові – теорію інформації, математичне моделювання, теорію штучного інтелекту, нейронауки. Найближче до когнітивної лінгвістики знаходиться когнітивна психологія, яка, на відміну від попередніх психологічних теорій, наприклад біхевіоризму, звертає увагу перш за все на сам процес пізнання [24, с.36]. У своєму огляді «Історія

сучасної психології». Ф. Шлейермахер відзначає, що когнітивну психологію цікавлять ті способи і форми, в яких свідомість людини організовує наявний досвід: «Саме свідомість людини надає форму і зв'язаність психічних процесів. Ці процеси значною мірою і складають предмет когнітивної психології» [54, с.25].

З точки зору цієї науки, індивід засвоює стимули з навколишнього середовища в ході деяких активних і творчих процесів. Людина зовсім не пасивний – вона здатна активно брати участь в пізнавальному процесі на основі свідомого відбору тих чи інших подій. Цей постулат про активність людської свідомості, мислення, сприйняття і т.д. – найважливіший в когнітивній науці взагалі. Сучасна лінгвістика (особливо її прикладні аспекти) активно займається проблемою обробки інформації, що функціонує в суспільстві. Це і текстова інформація в її письмовому вигляді, і усне мовлення як найбільш звичний спосіб комунікації.

Особлива роль мовознавства в рішенні практичних проблем і потреб суспільства визначається самою сутністю природної людської мови, що є унікальним засобом збереження і передачі інформації. У руслі нашого дослідження розрізняємо близькі, але нетотожні поняття когнітивної діяльності: сприйняття, розуміння, інтерпретація. Сприйняття – це одне з фундаментальних понять психології взагалі і когнітивної психології зокрема. Маючи тривалі традиції свого дослідження, феномен сприйняття не отримав загальноприйнятого тлумачення. Традиційна психологія виходить з того, що «сприйняття будується на чуттєвих даних відчуттів, що доставляються нашими органами чуття під впливом зовнішніх подразнень, що діють в даний момент» [51, с.124].

Л.С. Виготський відзначав тенденцію до осмислення будь-якого сприйняття: «... Сприйняття в розвиненому вигляді є сприйняттям стійким, постійним, воно є осмисленим, або категоріальним,

сприйняттям» [11, с.763]. Когнітивна наука відзначає, що сприйняття охоплює широке коло явищ і процесів, починаючи від простого усвідомлення людиною того, що з ним відбувається в той чи інший момент його буття, до узагальнення сенсорного досвіду.

На думку Е.С. Кубрякової, термін «відноситься як до окремих сенсорних актів, так і до процесів інтеграції та синтезу отриманих чуттєвих даних, як до здібностей людини виділяти в дійсності ознаки, якості, сторони різних об'єктів і процесів, так і формувати їх цілісний образ, а також і до здібностей членувати, дискретизувати і структурувати сенсорні дані – весь потік інформації сприймається як безліч різних матеріальних сигналів або стимулів» [24, с.17].

З часів Аристотеля вважається, що сприйняття відбувається завдяки тому, що кожна з систем отримання сенсорної інформації (зорова, слухова, тактильна, нюхова, смакова, моторна) створює свої власні механізми і свою мережу рецепторів для виконання певних функцій. Звісно, сприйняття є не пасивне споглядання світу, але активна і жива взаємодія з навколишнім середовищем, спрямоване на пристосування людини до середовища, на витяг з потоку інформації необхідних і корисних відомостей. Розуміння – це когнітивна діяльність, результатом якої є встановлення сенсу певного об'єкта (тексту або дискурсу).

Когнітивісти відзначають, що все різноманіття концепцій розуміння, що існують в лінгвістичній, філософській та психологічній літературі, можна звести до дев'яти груп, в яких тематизована одне із завдань розуміння, яке вирішується одним з модулів когнітивної системи людини. Як вважає В.З. Демьянков, «елементарна процедура, яка виконується в рамках кожного модуля, умовно називається інтерпретацією» [24, с. 124].

Виділяють такі модулі розуміння: 1) використання мовного знання; 2) побудова та верифікація гіпотетичних інтерпретацій; 3)

«освоєння» сказаного; 4) реконструкція намірів автора; 5) встановлення ступеня розбіжності між внутрішнім і модельним миром; 6) встановлення зв'язків усередині модельного і внутрішнього світів; 7) співвіднесення модельного світу з безпосереднім сприйняттям дійсності; 8) співвіднесення з лінією поведінки; 9) вибір «тональності» або «ключа» [24, с. 124].

Хоча вербалізовані сприйняття завжди осмислені, розуміння є феноменом більш високого порядку, ніж сприйняття, тому що саме воно базується на сприйнятті. Сприйняття і розуміння мови (тексту) – одна з фундаментальних проблем психолінгвістики і когнітивної науки в цілому. Розуміння – не пасивний механічний рух від значення до сенсу, це складний цілісний психологічний процес, що починається з пошуку спільної думки висловлювання, в якому вирішальне значення мають передбачення і установка, що виникають в мовній свідомості адресата (слухача або читача).

Як пишуть І.М. Горєлов і К.Ф. Сєдов, «з перших хвилин спілкування сприймання демонструє зустрічну розумову активність, спрямовану на досягнення мети мовця, мотиву і прихованого змісту повідомлення. Процес декодування спирається на безліч факторів, що не мають відношення до лексико-граматичної структури мови. Він має спочатку цілісний характер і враховує знання про адресата, передували початку спілкування, і характер взаємних відносин між співрозмовниками, і невербальні свідомі і несвідомі прояви автора мови, і т.п.» [15, с. 85-86].

Природна мова є основною формою, в якій відображені наші знання про світ. Разом з тим мова – це головний інструмент, за допомогою якого людина пізнає світ, тобто позначає і узагальнює всі ті сигнали, які надходять в її мозок ззовні.

Будь-які, в тому числі самі повсякденні, знання вимагають мовного оформлення. Тому саме мова є тією знаковою системою, яка

забезпечує функціонування інтелекту. Процес означування як такий - це центральний аспект складної системи взаємодії людини з навколишнім світом. Людина не може жити і розвиватися, не збудувавши за допомогою будь-якої знакової системи (в загальному випадку цією системою виявляється природна мова) модель світу. На думку Р.М.Фрумкіної навіть якщо ми думаємо без слів, то тільки після того, як ми вже оволоділи словами. Більш того, не вдаючись до знакових засобів категоризації навколишнього світу, ми не можемо створити картину світу, абсолютно необхідну для власного функціонування в цьому світі як «людини розумної».

Категоризація як процес стиснення різноманіття – завжди лише етап в нашій взаємодії з оточенням. Самі категорії як такі не даються нам «згори», а формуються в нашій свідомості відповідно до конкретних вимог оточення, середовища. При цьому будь-яка мова адекватно обслуговує свою культуру, надаючи в розпорядження мовців засоби для вираження культурно значущих понять і відношень» [49, с. 87]. Стиснення нескінченного розмаїття світу з метою впорядкування та знаходження закономірностей, або категоризація, є найважливішою процедурою, що обумовлює правильне розуміння інформації в будь-якому її вигляді, в тому числі вербальному.

Категоризація – це когнітивна діяльність людини щодо класифікації та розподілу реалій, які сприймаються як подібні, діяльність, що набуває більш досконалого характеру з накопиченням досвіду і засвоєнням мови. Це дозволяє говорити про категоризації як лінгвістичне явище, про лінгвістичну категоризації. Категоризація пов'язана з концептуалізацією світу. «Концептуалізація - один з найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні інформації, що надходить, і призводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку (психіці) людини» [24, с. 93].

Якщо концептуалізація спрямована на виділення деяких мінімальних одиниць людського досвіду в їх ідеальному змістовному поданні, то категоризація - на об'єднання одиниць, які виявляють в тому чи іншому відношенні подібність або характеризуються як тотожні, в більшій розряді. Як підкреслює О.С. Кубрякова, концептуалізація може розглядатися як «живий процес породження нових смислів, і тоді в завдання когнітолога починають входити питання про те, як утворюються нові концепти, як створення нового концепту обмежується вже наявними концептами в концептуальній системі, як можна пояснити здатність людини постійно поповнювати цю систему і т.п.» [24, с.47]. Ці та інші аналогічні проблеми пов'язують дослідження концептуалізації з семантикою взагалі і з концептуальною семантикою зокрема: в ряді відносин пізнавальний процес є процесом породження і трансформації смислів (концептів).

Отже, концептуалізація є ключовим поняттям когнітивної лінгвістики і необхідною умовою для виконання інтерпретаційних процесів. Термін «інтерпретація» В.З. Демьянков визначає як «когнітивний процес і одночасно результат у встановленні сенсу мовних і / або немовних дій» [24, с.31].

Інтерпретація є цілеспрямованою когнітивною діяльністю. Висловлення, що стало об'єктом інтерпретації, піддається реконструкції, тобто відновлюється сам шлях, яким було побудовано цей вислів. Сенсом його називається актуалізоване мовне значення в рамках сьогочасної ситуації інтерпретації. На думку вченого, інтерпретуючи висловлення, «ми звертаємося до мовних знань, отримуємо модельний світ, включений в рамки нашого внутрішнього світу, з одного боку, і реконструюємо внутрішній світ автора мови – з іншого. Так встановлюються і (гіпотетичні) задуми учасника. Модельний світ ми зіставляємо з власним внутрішнім світом. Модельний світ, власний внутрішній світ і запас знань коригуються в результаті співвіднесення

між собою. Результат цього співвіднесення орієнтує як в мовних, так і в немовних діях. Інтерпретаційні операції - когнітивні процедури – виглядають як побудова та верифікація гіпотез очікувань» [24, с.125].

Отже, на сучасному етапі розвитку гуманітарного знання, когнітивістика сприймається як новий, перспективний науковий напрям, який відкриває нові перспективи в розвитку різних наук. До числа останніх, безсумнівно, відноситься теорія і практика перекладу. Особливістю нашого дослідження є активне використання когнітивних методик і прийомів при зіставленні оригінального тексту і його перекладу українською мовою.

1.3. Специфіка перекладу художнього тексту

Є.В. Бреус виділяє чотири значення у терміна «переклад»: «вид людської діяльності, процес переходу від вихідної мови до мови перекладу, отриманий в результаті цього текст і, нарешті, осмислення закономірностей процесу перекладу» [8, с.4].

А.В. Федоров називає тільки два значення, не враховуючи найширший діяльнісний аспект, як це робить Є.В. Бреус, але тільки специфіку перекладознавства як специфічний вид діяльності: «1) процес, що відбувається в формі психічного акту і складається в тому, що мовний твір (текст або усне висловлювання), що виникло однією – вихідною мовою (ВМ), відтворюється іншою – мовою перекладу (МП); 2) результат цього процесу, тобто новий мовленнєвий твір (текст або усне висловлювання)» [48, с.13].

У сучасному перекладознавстві відрізняється теорія перекладу як процес, що допускає схематизацію і моделювання, і теорія перекладу як дослідження співвідношень між мовними творами на вихідною мовою та мовою перекладу, існуючими в формі текстів. Перший підхід в основному вживають щодо наукових і технічних текстів, другий – до

художніх. Але при всій своєрідності вимог, що висуваються перекладачеві тим чи іншим видом перекладного матеріалу, загальними є два положення: 1) мета перекладу – якомога ближче познайомити читача з оригіналом, 2) перекласти – значить точно і повно виразити засобами однієї мови те, що вже було виражено засобами іншої мови.

Процес перекладу неминуче розпадається на два моменти: 1) щоб перевести, необхідно зрозуміти перекладається за допомогою мовних образів, проаналізувати, критично оцінити його; 2) потрібно вибрати відповідні засоби вираження на мові перекладу (слова, словосполучення, граматичні форми, речення).

Перекладацька робота, яка полягає в постійних пошуках мовних засобів для вираження тієї єдності змісту і форми, яке представляє собою оригінал, дуже складна. Ці пошуки і вибір між кількома можливостями передачі оригіналу в мові перекладу припускають творчий характер діяльності, який особливо посилюється при перекладі художньої літератури. Відповідності між текстом мовою оригіналу і текстом на мові перекладу повинні встановлюватися безпосередньо підстановкою елементів зі складу однієї мови замість елементів зі складу іншої мови.

І. І. Ревзін та В. Ю. Розенцвейг [17] розглядають випадок, коли при переході від висловлювання мовою оригіналу до його передачі засобами іншої мови буває необхідно для знаходження вірних мовних відповідностей звертатися до позамовної дійсності, що знайшла своє відображення в пам'яті, у всьому попередньому досвіді перекладача, або також вдаватися до допомоги словників, довідників, всякого роду літературних даних, що і дозволяє знайти необхідний відповідь. Відповідності в цьому випадку встановлюються не прямо, а опосередковано - через пам'ять і досвід людини, що зберігають в собі і образи дійсності, і їх мовні позначення у всьому безлічі їх варіантів, що дають матеріал для необхідного вибору. Цей випадок на відміну від

власне перекладу запропоновано вченими називати інтерпретацією. «Виконуючи переклад, перекладач перш за все визначає спосіб переказу, тобто міру інформаційної впорядкованості для переказного тексту.

Перший ступінь у виборі способу впорядкованості полягає у визначенні того, в якому вигляді має бути представлений вихідний текст в іншій культурі: повністю або частково. Залежно від комунікативного завдання на цьому етапі вибирається або повний, або скорочений переклад (в деяких джерелах іменується також реферативним, хоча ці терміни не цілком адекватні)» [17, с.11].

Характерні особливості художньої літератури, поява в кожному випадку індивідуальної художньої манери письменника, зумовленої його світоглядом, впливом естетики епохи і літературної школи, незора різноманітність як лексичних, так і граматичних (зокрема, синтаксичних) засобів мови в їх різних співвідношеннях один з одним, різноманіття сполучень книжково-писемного та усного мовлення в стилістичних різновидах, - все це, разом узятє, робить питання про художній переклад надзвичайно складним.

«Головним з цих положень є те, що при формальній неперекладності окремо мовного елемента першотвору може бути відтворена естетична функція в системі цілого і на основі цього цілого і що передача функції при перекладі постійно вимагає зміни в формальний характер елемента, що є її носієм (наприклад, вибору іншої граматичної категорії, з іншим мовленнєвим значенням і т. п.)» [47, с.334].

Вивчення перекладів художньої літератури передбачає глибокий стилістичний аналіз матеріалу, який дозволив розкрити, в чому полягає їх індивідуальна своєрідність. Шляхом цього аналізу стає ясно, що своєрідність манери автора, що виявляється в його творі, пов'язана зі специфікою літератури як мистецтва. Поряд з образністю художню літературу від інших творів книжкового слова відрізняє особлива

властивість, яку можна назвати його смислової ємністю. Це властивість проявляється у здатності письменника сказати більше, ніж говорить прямий сенс слів в їх сукупності, змусити працювати і думки, і почуття, і уяву читача. Сміслова ємність літературного твору проявляється в формах реалістичної типізації, або в алегоричній инакомовності, або в загальній багатоплановості художньої мови. Ще одна характерна риса художньої літератури – це яскраво виражене національне забарвлення змісту і форми, що цілком природно для літератури, як для відображення дійсності в образах.

Дуже важливим є контекст часу, коли створено твір, тісний зв'язок між історичною обстановкою і образами твору, що її відображають. По відношенню до всіх цих особливостей, характерних для художнього твору, і виявляється, нарешті, індивідуальна манера письменника. Індивідуальний стиль письменника використовує певні мовні стилі загальнонародної мови. Її єдність піддається розчленуванню на елементи вже в порядку стилістичного аналізу (як оригіналу, так і перекладу в її співвідношенні з оригіналом). Як справедливо зазначають С.С.Беркнер і О.Е.Вошина, збереження індивідуального стилю автора і стилю твору – найважливіше завдання перекладача [6, с.72].

Специфіка кожного з літературних жанрів з характерними для них мовними стилями відбивається, природно, на умовах перекладу. При цьому велику роль відіграють особливості мовного стилю тієї мови, якою робиться переклад. Іноді при перекладі з однієї мови на іншу будови фрази і словниково-мовленнєві значення слів в діалозі роману чи драми занадто точно відповідають оригіналу, що викликає враження набагато більше книжкового забарвлення мови, ніж це насправді є в оригіналі.

Специфіка питання про переклад художньої літератури визначається, проте, не просто різноманітністю мовних стилів, представлених в ній, не строкатістю їх поєднання, і навіть не

множинністю лексичних та граматичних елементів, що підлягають передачі і вимагають собі функціонального відповідності в іншій мові.

Все це – скоріше кількісні, ніж якісні показники складності проблеми, які принципово не відрізняють її від проблеми перекладу інших типів матеріалу. Якісну ж відмінність слід вбачати саме у специфіці художнього перекладу, що залежить від того, що твори художньої літератури є мистецтвом. Звідси – особлива гострота проблеми мовної форми, мовної природи образу і художньо-сміслової функції мовних категорій.

1.4. Метафора як проблема перекладознавства

У сучасній когнітивній теорії яскраво продемонстровано, що метафора – це цілком закономірне явище в текстах, що відносяться до більшості функціональних стилів: метафора широко використовується в науковій, побутовій, політичній, публіцистичній мові (Н.Д.Арутюнова, Дж.Лакофф, М.Джонсон, І.М.Кобозева, Ж.Фоконье і ін.) Разом з тим добре відомо, що найбільшою мірою метафора властива художньому мовленню і що саме художні метафори представляють максимальну складність для перекладу.

В.Н. Комісаров виділяє такі види перекладу конвенціональних метафор:

- 1) Переклад, що ґрунтується на тому ж самому образі (broken English - ламана англійська);
- 2) Переклад, що ґрунтується на іншому подібному образі (a ray of hope - проблиск надії);
- 3) Дослівний переклад метафори (as black as sin - чорний, як гріх);
- 4) неметафоричне пояснення (as large as life – в натуральну величину) [22, с.115-116].

Я.І. Рецкер розмежовує чотири наступних способу передачі метафор:

1) Еквівалентні відповідності. Даний спосіб перекладу можливо використовувати, якщо в мові, де існують регулярні відповідності для оригінальної метафори. Так, наприклад, більшість стертих англійських метафор мають українські еквіваленти, зафіксовані в лексикографії.

2) Варіативні відповідності використовуються в кожному конкретному випадку при наявності декількох, зафіксованих в словнику, способів передачі метафоричного вираження.

3) Трансформація. Трансформаційний спосіб вимагає повної заміни основи оригінальної метафори.

4) Калька. Відновлення повного аналога метафори оригіналу в перекладі [40, с.11-112].

У дисертації Н.І.Борковець запропонована наступна класифікація способів передачі метафор:

- 1) підшукування образного аналога в мові перекладу;
- 2) створення дослівного еквівалента;
- 3) описовий переклад;
- 4) заміна способу оригіналу на прийнятий в мові перекладу образ;
- 5) метод компенсації;
- 6) метод експресивно-прагматичної конкретизації; 7) нейтралізація метафори [7, с.153].

Більш складну класифікацію пропонує О.Е. Вошина, яка, в залежності від збереження або зміни семантичної структури, виділяє такі групи метафор:

1. структурно-еквівалентні метафори:
 - а) метафори, вихідні структури яких містять інформацію, еквівалентну інформації оригіналу;
 - б) метафори, структура яких несе ширшу інформацію в порівнянні зі структурою оригіналу;

в) метафори, в структурі яких відбулося звуження інформації в порівнянні з інформацією метафори оригіналу [6, с.47].

При перекладі метафор групи структурно-еквівалентних відповідностей допускаються трансформації для збереження семантичної структури метафори, якщо це не перешкоджає еквівалентній передачі тропу, при якій зберігається його образність;

2. структурно-нееквівалентні метафори:

а) переклад метафори порівнянням, при якому в структурі порівняння перекладу найчастіше явно виражені відносини між поняттями метафори, причому об'єкт метафори входить в порівняльний зворот;

б) переклад метафори нейтральним засобом або чином, не еквівалентним оригінальному, який призводить до втрати її структури і прагматики, і, отже, веде до втрати образу [6, с.49].

У концепції Д.Г.Шаталова, який зіставив три різні переклади У.С.Моема «Місяць і гріш», крім традиційних рівнів розглянуто і рівень «нульової еквівалентності», коли виявляються навмисні або ненавмисні трансформації метафор оригіналу, що спотворюють задум автора [53, с.47].

П. Ньюмарк запропонував виділити стандартні процедури перекладу метафор:

1. Збереження аналогічного метафоричного образу, тобто дослівний переклад;

2. Переклад метафори порівнянням;

3. Заміна еквівалентною метафорою мови перекладу;

4. Збереження аналогічного метафоричного образу з додаванням пояснення, яке робить підставу порівняння експліцитною;

5. Перефразовування.

П. Ньюмарк підкреслює також важливість вибору способу перекладу метафори в залежності від типу тексту, в якому вона

використана. При цьому підкреслюється, що в інформативних текстах метафори не несуть реальної функціонального навантаження і можуть бути випущені в процесі перекладу. В художніх текстах метафори більш важливі, оскільки містять контекстуальну, семантичну та прагматичну інформацію. Тому в такому типі тексту необхідно особливо уважно ставитися до метафор [6, с.47].

Складність перекладу окремих метафор пов'язана особливостями вихідної, так і приймаючої культури.

Для нашого дослідження максимально важлива запропонована Н.Мандельблітом «Гіпотеза когнітивного перекладу» (Cognitive Translation Hypothesis). Відповідно до цієї теорії при перекладу метафор, необхідно розрізнити два види сценаріїв:

1) а «similar mapping condition» (стан аналогічного метафоричного проектування) (SMC) застосовується, якщо між мовами не відбувається концептуального зсуву;

2) а «different mapping condition» (стан іншого метафоричного проектування) (DMC) застосовується в разі концептуального зсуву між SL і TL.

Відмінності між SMC і DMC виявляються навіть при зіставленні темпоральних параметрів (the time parameter).

Дослідник відзначає, що відмінності в часі пов'язані з концептуальним зрушенням, яке необхідно зробити перекладачеві, зміщуючи концептуальні системи проектування вихідної мови і мови перекладу) [6, с.57].

Схема, запропонована Н. Мандельбліт, деталізована в концепції, яка була запропонована А.Дейган (Deignan), Д.Габріс (Gabrys) і А. Сольською (Solska), які виділили кілька можливих варіантів перекладу метафор:

1) аналогічна концептуальна метафора і еквівалентний лінгвістичний вираз;

2) аналогічна концептуальна метафора і інший лінгвістичний вираз;

3) використання іншої концептуальної метафори;

4) слова і вирази з аналогічними прямими значеннями, але різними метафоричними значеннями) [16, с.47].

Чим більше схожості в процесах концептуалізації двох культур, тим частіше застосовується SMC, чим більше відмінностей, тим частіше зустрічається DMC.

Однакові концептуальні метафори, які використовуються різними культурами, свідчать про існування однакових способів концептуалізації дійсності; в разі розбіжностей в концептуальних метафорах порівняльне вивчення метафоричних систем дозволяє дізнатися про моделі концептуалізації іншої культури і налагодити міжкультурне розуміння.

Ґрунтуючись на когнітивній теорії перекладу метафори, З. Маале при вивченні перекладу когнітивних метафор англійської мови, виділяє наступні процедури:

1) При перекладі метафори застосовується аналогічна концептуальна метафора, яка використовується в обох культурах. В цьому випадку метафоричний вираз перекладається дослівно.

2) Якщо в мові, що використовується інше метафоричний вираз, можливі два варіанти:

а) існує аналогічна концептуальна метафора (але сфери їх вживання не збігаються у вихідній мові і мові перекладу);

б) використовується інша концептуальна метафора.

В результаті проведеного дослідження З. Маале робить висновок, що концептуальні метафори, що становлять корпус прикладів, найчастіше відносяться до структурних і онтологічних. Орієнтаційні метафори набагато менш поширені. Структурні метафори найчастіше переводяться дослівно і краще розуміються читачами, ніж онтологічні метафори, навіть в разі неможливості застосування SMC. Причиною

цього можна вважати той факт, що онтологічні метафори часто засновані на двозначності, недомовленості, а, крім того, є чітко культурно-зумовленими (наприклад, метафори вмістилища).

Переклад метафор – це область, в якій концептуальні системи двох культур найбільш явно простежуються і можуть спостерігатися в різних аспектах.

Когнітивний підхід до перекладу метафор набуває все більшого поширення. Так, Дж.Лакофф стверджує, що когнітивний підхід до метафори здатний привнести нові прийоми в загальну теорію перекладу. У своєму дослідженні Дж.Лакофф показує як метафоричні вирази трансформуються при перекладі; яким чином концептуальна метафора зберігається або змінюється в тексті (або послідовності текстів) на мікро-рівні метафоричних виразів. Проблема метафори, таким чином, піднімається на рівень тексту і дискурсу [26, с.47]. У цьому дослідженні в значній мірі використана традиційна методика зіставлення метафор і їх перекладів [8; 12; 13; 22; 39].

При такому підході до аналізу перекладу метафор з'являється можливість знайти метафоричні еквіваленти в різних культурах, а, крім того, виділити фрагменти картин світу, структуровані за допомогою різних метафоричних моделей. Разом з тим даний підхід передбачає активне дослідження «перекладацької техніки», зіставлення різних прийомів передачі метафори оригіналу засобами іншої мови. В цьому дослідженні активно використовуються ідеї і методи сучасної когнітивної лінгвістики, у тому числі ідеї і методики, характерні для когнітивної теорії перекладу [38]. Тому наше дослідження можна охарактеризувати як свого роду спробу інтегрувати когнітивний підхід до перекладу метафори, що розвивається в західному перекладознавстві.

РОЗДІЛ 2

ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕТАФОРИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА «ХОББІТ, АБО ТУДИ І ЗВІДТИ»

2.1. Трансформаційна теорія перекладу

Переклад – це ситуація двомовної комунікації, в основі якої лежить білінгвізм, тобто здатність перекладача використовувати в комунікації дві мови. Перекладач, як і будь-який білінгв, відчуває на собі вплив системи іншої мови. У його промові в більшій чи меншій мірі виникають факти інтерференції. Інтерференція може торкатися будь-якого рівня взаємодії мов, та виявлятися в мовній практиці індивіда [14, с.316].

Переклад – це особлива ситуація білінгвізму. Особливий характер перекладу в порівнянні з іншими випадками двомовної комунікації відзначав і французький дослідник теоретичних проблем перекладу Ж.Мунен: «Переклад є контакт мов і факт білінгвізму. Переклад, як безперечно ситуація контакту мов, міг би бути описаний як крайній випадок такого контакту, статистично вельми рідкісний, коли опір звичним наслідкам білінгвізму є більш свідомим і організованим. В цьому випадку двомовний комунікант свідомо проти будь-якого відхилення від мовної норми, проти інтерференції» [30, с.47]. Переклад, таким чином, є факт свідомої протидії інтерференції, тобто впливу з боку системи тієї мови, яка під час породження мовлення залишається в свідомості перекладача.

Переклад передбачає одночасну актуалізацію обох мов. Тому звичайну ситуацію білінгвізму можна визначити як білінгвізм статичний, а переклад – як білінгвізм динамічний. При динамічному білінгвізмі в контакт вступають не тільки дві мови, а й дві культури, а

перекладач відповідно є місцем контакту не тільки мов, а й двох культур [14, с.319].

У перекладі постійно здійснюється не стільки контакт, скільки зіткнення культур, але не культури одного народу з культурою іншого як об'єктивних способів життєдіяльності народів, а культури, суб'єктивно сприйнятого і описаного автором оригіналу, з суб'єктивними уявленнями перекладача про чужу культуру і про особливості її інтерпретації автором оригіналу [14, с.320].

Об'єктом перекладу є не система мови як певна абстракція, а конкретний мовленнєвий твір (текст оригіналу), на основі якого створюється інший мовний твір іншою мовою (текст перекладу).

Досягнення перекладацької еквівалентності («адекватності перекладу»), всупереч розбіжностям у формальних і семантичних системах двох мов, вимагає від перекладача перш за все вміння зробити численні і якісні різноманітні міжмовні перетворення - так звані перекладацькі трансформації – з тим, щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою передавав всю інформацію, укладену в початковому тексті, при суворому дотриманні норм мови перекладу.

На думку Н.К. Гарбовського, міжкультурні зіткнення в процесі перекладу відображені в теорії міжмовних перетворень. Усі міжмовні перетворення, що здійснюються в процесі перекладу, можуть бути визначені як трансформації або як деформації. Трансформації – це позитивні, розвиваючі зміни, що перетворюють стан об'єкта, а деформації – негативні, згубні перетворення, що спотворюють первісний об'єкт [14, с.360].

Як правило, різного роду трансформації здійснюються одночасно, тобто поєднуються одна з одною – перестановка супроводжується заміною, граматичне перетворення супроводжується лексичним і т.і.

На думку відомого англійського філософа І.А. Річардса «можливо, що тут ми маємо справу з найскладнішим процесом з усіх, що виникли

колись в ході еволюції космосу ». [Цит. 5, с. 230-231] Якщо це і гіперболізація, то вона, в усякому разі, недалеко від істини.

Термін «трансформація» послідовно вживався Я.І.Рецкер, Л.С. Бархударова, А.Д. Швейцером і ін. В теорії Л. С. Бархударова перекладацькі трансформації фактично уподібнюються перекладацьким прийомам. Так, визначаючи заміни як «найбільш поширений і різноманітний вид перекладацької трансформації», Л.С. Бархударов розглядає в якості одного з типів лексичних замінів «конкретизацію», яку називає також і прийомом [5, с.211].

Т.А. Казакова відзначає, що трансформаційно-семантична модель перекладу має значну пояснювальну силу. Вона дозволяє описувати багато сторін перекладацького процесу, які є недоступними для безпосереднього спостереження. Особливо важливо, що, на відміну від ситуативної моделі, дана модель дає можливість відобразити роль значень мовних одиниць у змісті вихідного тексту і залежність (хоча і не завжди напряду) від цих одиниць засобів мови перекладу, використовуваних в перекладі [17, с.47].

Спосіб перекладу, який використовується в трансформаційно-семантичній моделі, багато в чому відповідає інтуїції перекладача, який нерідко ламає собі голову над тим, як точніше передати ту чи іншу сему в значенні слова оригіналу. У рамках цієї моделі робиться спроба пояснити спільність змісту оригіналу і перекладу на рівні мікрокомпонентів семантики мовних одиниць, тобто сем.

Далеко не всі семи, наявні в змісті оригіналу, комунікативно релевантні для даного акту спілкування. Завдання перекладача, в першу чергу, полягає в тому, щоб зберегти комунікативно релевантні семи. Зіставлення семного складу оригіналу і перекладу показує, що саме такі семи і відтворюються в процесі перекладу [17, с.203].

На думку Л. С. Бархударова всі види перетворень чи трансформацій, здійснюваних в процесі перекладу, можна звести до чотирьох елементарних типів, а саме [5, с.47]. :

1. Перестановки;
2. Заміни:
 - а) заміни форм слова
 - б) заміни частин мови
 - в) заміни членів речення (перебудова синтаксичної структури речення
 - г) синтаксичні заміни в складному реченні
 - д) лексичні заміни
 - ж) компенсація
 - е) антонімічний переклад
3. Додавання;
4. Опущення.

Слід зазначити, що при лексичних замінах відбувається заміна окремих лексичних одиниць (слів і стійких словосполучень) вихідної мови лексичними одиницями мови, що не є їх словниковими еквівалентами, тобто, взяті ізольовано, мають інше референційне значення, ніж передані ними в перекладі одиниці вихідної мови. Найчастіше тут зустрічаються три випадки – конкретизація, генералізація і заміна, заснована на причинно-наслідкових відношеннях (заміна слідства причиною і причини наслідком) [5, с.210].

Слід підкреслити, що такого роду поділ є в значній мірі приблизним і умовним. Л.С.Бархударов зазначає, що, по-перше, в цілому ряді випадків те чи інше перетворення можна з однаковим успіхом трактувати і як один, і як інший вид елементарної трансформації. По-друге, що найголовніше, ці чотири типи елементарних перекладацьких трансформацій на практиці «в чистому вигляді» зустрічаються рідко – звичайно вони, як буде видно з

наведених нижче прикладів, поєднуються один з одним, приймаючи характер складних, «комплексних» трансформацій» [5, с.190-191].

На думку Т.А. Казакової можна виділити основні типи перекладацьких трансформацій, що застосовуються в процесі перекладу. *Лексичні трансформації* включають такі перекладацькі прийоми: перекладацьке транскрибування і транслітерацію, калькування і лексико-семантичні заміни (конкретизацію, генералізацію, модуляцію). До найбільш поширених *граматичних трансформацій* належать: синтаксичне уподібнення (дослівний переклад), членування речення, об'єднання речень, граматичні заміни (форми слова, частини мови або члена речення). До *комплексних лексико-граматичних* трансформацій належать антонімічний переклад, експлікація (описовий переклад) і компенсація [17, с.47].

В.Н. Комісаров виділяє такі види перекладацьких трансформацій: *лексичні*: а) формальні (транслітерація, калькування), б) лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція); *граматичні*: дослівний переклад, членування речень, об'єднання речень, граматичні заміни (граматичної категорії, частини мови, члена речення, речення певного типу); *лексико-граматичні*: антонімічний переклад, описовий переклад, компенсація [22, с.159].

А.С. Паршин виділяє такі основні типи трансформацій, застосовуваних у процесі перекладу [33, с.40].:

Основні типи *лексичних трансформацій*:

- перекладацьке транскрибування і транслітерація;
- калькування та лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція).

Основні типи *граматичних трансформацій* включають:

- синтаксичне уподібнення (дослівний переклад);
- членування речень;
- об'єднання речень;

- граматичні заміни (форми слова, частини мови або члена речення).

Основні типи *лексико-граматичних трансформацій* включають:

- антонімічний переклад;
- експлікація (описовий переклад);
- компенсація [33, с.42].

Н.К. Гарбовський, узагальнюючи класифікації перекладацьких трансформацій, виконаних Я.І. Рецкер, Л.С. Бархударовим, В.Н.Комісаровим, Р.К. Миньяр-Белоручевою, Ж.-П. Вині і К. Дарбельне, виділяє такі види трансформацій:

Адаптація – перетворення, в результаті якого відбувається не тільки зміна в описі тієї чи іншої предметної ситуації, а й замінюється сама предметна ситуація. Адаптація викликається міжкультурною асиметрією [14, с.404].

Еквіваленція – перекладацька трансформація, в результаті якої предметна ситуація, описана в тексті оригіналу, передається в перекладі іншими структурними і стилістичними засобами, а іноді й іншими семантичними компонентами [14, с.407].

Стилістична нейтралізація – еквіваленція, яка зачіпає прагматичний рівень одиниці перекладу.

Генералізація – трансформаційна операція, в ході якої перекладач, слідуючи по ланцюжку узагальнення, замінює поняття з більш обмеженим обсягом і більш складним змістом, укладеним в слові або словосполученні вихідного тексту, поняттям з більш широким обсягом, але менш складним, менш конкретним змістом [14, с.407].

Конкретизація – трансформаційна операція, в ході якої перекладач, слідуючи по ланцюжку узагальнення, замінює поняття з більш широким обсягом і менш складним змістом, що міститься в слові або словосполученні вихідного тексту, поняттям з більш обмеженим обсягом, але складним, більш конкретним змістом [14, с.433].

Антонімічний переклад – виконується за формулою подвійного заперечення, подвійної контрадикторності [14, с.466].

Цілісне перетворення – прийом, в процесі якого перетворюється внутрішня форма будь-якого відрізка мовного ланцюга, здійснюється перехрещення, або адекватність забезпечує віднесення вихідної і перетвореної одиниці перекладу до одного і того ж відрізка дійсності [14, с.420].

Метафорична диференціація – трансформаційна операція, що складається в зміні в перекладі образної основи метафори з переходом від одного виду об'єктів до іншого [14, с.411].

Застосування теорії перекладацьких трансформацій по відношенню до аналізу змін у структурі метафори оригінального тексту і перекладу дозволяє простежити закономірності, що існують в системі перекладацьких відповідностей англійської та української мов. Спроба класифікації способів передачі стилістичних тропів, і зокрема метафор на підставі трансформаційної теорії була здійснена Л.В. Бреєвим і А.А. Бутенко, які виділили такі найбільш характерні способи трансформацій структури метафори: диференціація і конкретизація, генералізація значень, смисловий (або логічний) розвиток, цілісне перетворення, компенсація (Л.В. Бреєв, А.А. Бутенко). Аналіз трансформацій стилістичних прийомів при перекладі, вироблений вищезазначеними дослідниками, показує, що в більшості випадків метафори вихідного тексту зберігаються. При цьому перекладач часто використовує прийоми смислового розвитку і цілісного перетворення як найбільш творчі з усіх видів трансформацій. У тих випадках, коли неможливо зберегти троп через особливості мови, перекладачеві доводиться вдаватися до описового перекладу, а потім намагатися компенсувати втрату метафоричної образності шляхом введення в текст додаткових образів, що підсилюють експресію.

Слідом за А. А. Прокоп'євою, яка розглядає трансформаційну теорію стосовно перекладу метафор, ми класифікували метафори, отримані методом суцільної вибірки при аналізі тексту роману Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти» [38, с.407].

Домінування прийому нейтралізації, на наш погляд, може бути пояснено наявністю в тексті великої кількості конвенціональних метафор, які могли бути не помічені перекладачами. Порівняємо:

Оригінал: *They followed the tracks up the hill, until hidden by bushes they came on a big door of stone leading to a cave* [65, с.40].

Переклад: *Вони йшли по цих слідах вгору по схилу пагорба, поки не дійшли до захованої в кущах великої кам'яної двері, яка закривала вхід до печери* [69, с.53].

У перекладі метафора зникає повністю.

Дослівний переклад передбачає мінімальну кількість трансформацій, тому часто використовується. Даний тип трансформацій застосовується як для авторських, так і для конвенціональних метафор.

Оригінал: *Bilbo crept away from the wall more quietly than a mouse* [65, с.79].

Переклад: *Більбо тихіше мишки відокремився від стіни* [69, с.100].

Таким чином, можна говорити про два вищезазначених типи, як про домінантні що, на нашу думку, може бути викликано неможливістю, в силу тих чи інших причин, інтерпретувати авторський задум:

Оригінал: *Gollum got into his boat and shot off from the island, while Bilbo was sitting on the brink altogether flummoxed and at the end of his way and his wits* [65, с.67].

Оригінал: *Thorin was the only one who had kept his feet and his wits* [65, с.132].

Використовуючи когнітивну теорію перекладу метафор в поєднанні з трансформаційною теорією перекладу, доцільно класифікувати метафори роману, перекладені українською мовою, по-

перше, на підставі використання когнітивного сценарію зі збереженням або зміною метафоричної проекції, а по-друге, на підставі застосування тієї чи іншої трансформації при перекладі метафори.

В результаті проведеного дослідження з'ясувалося, що частина трансформацій застосовується в умовах збереження метафоричної проекції (до таких трансформаціям можна віднести конкретизацію, генералізацію, лексичні заміни і т.п.), тоді як при зміні метафоричної проекції використовуються інші трансформації (еквіваленція, стилістична нейтралізація, метафорична диференціація і цілісне перетворення).

2.2. Аналогове метафоричне проектування

У розглянутих перекладах роману Дж. Р.Р. Толкіна сценарій аналогічного метафоричного проектування широко застосовується, тобто збереження внутрішньої форми образу, яка есплікується метафоричною одиницею, спостерігається дещо рідше, ніж суттєва трансформація метафори. Розглянемо основні варіанти використання названого сценарію.

Оригінал: *They had very sharp eyes, and being the youngest of the dwarves by some fifty years they usually got these sort of jobs (when everybody could see that it was absolutely no use sending Bilbo)* [65, с.54].

Переклад: *Ці гноми були років на п'ятдесят молодші за інших, і очі у них були значно гостріше, ось їм і доручали подібні завдання (особливо коли всім було ясно, що посилати Більбо абсолютно безглуздо* [70, с.69].

Легко помітити, що і в оригіналі і в перекладі представлена концептуальна метафора: ОКО - ЦЕ ІНСТРУМЕНТ. Подібні онтологічні метафори в рівній мірі характерні як для вихідної так і для ви перекладу.

Оригінал: *At may never return he began to feel a shriek coming up inside, and very soon it burst out like the whistle of an engine coming out of a tunnel* [65, с.17].

Переклад: *Бідолаха Більбо при словах «можуть не повернутися звідти» відчув, що до горла у нього підкочується крик, і крик цей нарешті вирвався назовні, пронизливий, точно свисток паровоза, який вилетів з тунелю* [69, с.24].

Особливо показовими є випадки, коли у всіх перекладах метафоричне вираження практично збігається.

Оригінал: *When he could, he saw all round him a sea of dark green, ruffled here and there by the breeze; and there were everywhere hundreds of butterflies* [65, с.135].

Переклад: *Сонце виблискувало так яскраво, що він довго не міг відкрити очі, коли ж відкрив, то побачив море темної зелені, колишеться на вітрі* [69, с.160].

Оригінал: *Bilbo pricked up his ears* [65, с.111].

Переклад: *Більбо нагострив вуха* [69, с.98].

Як в українській, так і в англійській мові, існують метафори, дослівний переклад яких неможливий в силу існування об'єктивних відмінностей між мовами. Тоді оригінальні метафори і метафори перекладу мають аналогічні сфери-джерела і сфери-мішені (в термінології Дж.Лакоффа), проте для досягнення адекватності метафоричні вирази тим чи іншим чином трансформуються.

2.2.1. Конкретизація

Перекладачі використовують конкретизацію, для інтерпретації авторського задуму, для уточнення деталей світу, що описується.

Можна виділити такі різновиди конкретизації:

а) використання більш конкретного поняття:

Оригінал: «*Not much use, if we have been seen coming here,*» said Dori, who was always looking up towards the Mountain's peak, as if he expected to see Smaug perched there like a bird on a steeple [65, с.219].

Переклад: *Який сенс, коли нас вже помітили, корду ми піднімалися, - заперечив Дорі, який безперервно кидав погляди вгору, немов очікував побачити там Смогу, видерся на вершину, як ворона на дзвіницю* [69, с.251].

Перекладач не тільки конкретизує вид птиці, що сидить на шпилі, а й призначення будівлі, на якому вона сидить.

Наведемо ще один приклад:

Оригінал: *if you had seen the dwarves sitting up in the trees with their beards dangling down, like old gentlemen gone cracked and playing at being boys* [65, с.91].

Переклад: *Ви б зо сміху попадали, дивлячись (зрозуміло, з безпечної відстані) на довгобородих гномів, що розсілися по деревах. Вони були зараз схожі на дурників-старичків, які, ніби маленькі грають в хованки* [67, с.126].

Перекладач визнав доречним більш точно вказати вид гри, в який зазвичай грають діти. Даний вибір є контекстуально обумовленим, оскільки герої зриваються від ворогів на деревах.

б) розширення ситуації

Наведений нижче приклад є реченням, що складається з шести метафоричних одиниць, розглянемо одну з них, яка є прикладом конкретизації:

Оригінал: *My armour is like tenfold shields, my teeth are swords, my claws spears, the shock of my tail a thunderbolt, my wings a hurricane, and my breath death!* [65, с.203]

Переклад Л. Яхніна: *Моя луска вдсятеро міцніше будь-якого щита. Мої зуби - мечі, кігті - списи. Удар мого хвоста вражає швидше блискавки. Мої крила несуть ураган, а моє дихання - смерть!* [67, с.270]

Перекладач інтерпретує метафоричну модель «ЧАСТИНА ТІЛА – ЦЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ».

в) використання уточнюючого поняття:

Цей різновид найбільш часто використовується перекладачами, тому що не передбачає значних структурних змін метафори при перекладі:

Оригінал: *All the same it was like trying to ride, without bridle or stirrups, a round-bellied pony that was always thinking of rolling on the grass* [65, с.168]

Переклад: *І все ж плавання на бочці нагадувало стрибки верхом без стремен і вуздечки на пузатому норувистому поні, який раз у раз намагався скинути вершника і поперекидатися в траві* [67, с.224].

На нашу думку перекладач намагався, як можна більш повно, відобразити в перекладі складний прикметник «round-bellied» за допомогою різних мовних засобів.

Наведемо ще декілька прикладів:

Оригінал: *He was as noble and as fair in face as an elf-lord, as strong as a warrior, as wise as a wizard, as venerable as a king of dwarves, and as kind as summer* [65, с.48].

Переклад: *Він був шляхетний і прекрасний особою, як повелитель ельфів, могутній, як воїн, мудрий, як чаклун, величний, як король гномів, і добрий, як спекотне літо* [69, с.63].

Вочевидь, перекладач застосовує дану перекладацьку трансформацію, оскільки метафора може бути незрозуміла реципієнтам. Для Великобританії, на території якої жив і творив Р.Р.Толкін, спекотне літо є нехарактерним.

Оригінал: *Bilbo had just enough wits left, when Bert dropped him on the ground, to scramble out of the way of their feet, before they were fighting like dogs, and calling one another all sorts of perfectly true and applicable names in very loud voices* [65, с.35]

Переклад: *Коли Берт впустив Більбо на землю, йому трохи мізки не відбило і міркування вистачило тільки на те, щоб втекти з-під ніг велетнів. Два троля билися, як скажені пси, голосно обзиваючи один одного абсолютно придатними іменами* [66, с.56].

Розглянутий матеріал свідчить, що переклад з конкретизацією вихідного образу виявляється досить ефективним і дозволяє перекладачеві адекватно передати зміст вихідного фрагмента.

2.2.2. Генералізація

Генералізація – це прийом, протилежний конкретизації, дещо менш поширений в перекладах тексту Р.Р.Толкіна.

Можна виділити наступні види генералізації:

а) використання менш конкретного поняття

Оригінал: *As for Bilbo walking primly towards the red light, I don't suppose even a weasel would have stirred a whisker at it* [65, с.32].

Переклад: *А нечутні кроки Більбо, не сполохали б і самого обережного звірка* [67, с.48].

Наведемо ще один приклад:

Оригінал: *They used to go up like great lilies and snapdragons and laburnums of fire and hang in the twilight all evening!* [65, с.7].

Переклад: *У небі виростали гігантські вогненні лілії, розпускався левиний зів або ще яку квітку ... вони цвіли і палахкотіли до самої темряви!* [65, с.11]

Перекладач не вважав за необхідне перекладати «laburnum» (роkitник золотий дощ), оскільки, очевидно, чекав, що ця рослина не знайома читачам.

б) об'єднання частин метафоричного виразу

Оригінал: *The dwarves were still passing the cup from hand to hand and talking delightedly of the recovery of their treasure, when suddenly a vast*

rumbling woke in the mountain underneath as if it was an old volcano that had made up its mind to start eruptions once again [65, с.195].

Переклад: *Гноми все ще передавали здобуту Більбо золоту чашу з рук в руки і радісно обговорювали те, що їх скарб нарешті знайдено, коли у них під ногами, в надрах Гори, почувся раптом потужний переривчастий гул, немов прокинувся старий вулкан [70, с.247].*

Перекладач вважав за краще використання стертої метафори, більш характерної для мови перекладу.

Оригінал: *Gandalf struck a blue light on the end of his magic staff, and in its firework glare the poor little hobbit could be seen kneeling on the hearth-rug, shaking like a jelly that was melting [65, с.17].*

Переклад: *На кінці свого чарівного посоха Гендальф запалив блакитний вогонь, і в його мерехтливому світлі все побачили, що нещасний хоббіт стоїть на колінах на килимку перед каміном і трясеться, як желе [69, с.24].*

Оригінал: *Beorn may be your friend, but he loves his animals as his children [65, с.124].*

Переклад: *Беорн, звичайно, ваш друг, але своїх тварин він любить, як дітей [68, с.160].*

Внаслідок цих трансформацій експліцитність вихідних метафоричних одиниць дещо знизилася.

2.2.3. Антонімічний переклад

Переклад метафори з використанням слів, що мають протилежний зміст, зустрічається вкрай рідко.

Розглянемо один з таких випадків.

Оригінал: *Stick to the forest-track, keep your spirits up, hope for the best, and with a tremendous slice of luck you may come out one day and see the Long Marshes lying below you, and beyond them, high in the East, the*

Lonely Mountain where dear old Smaug lives, though I hope he is not expecting you [65, с.126].

Переклад: *Так що тримайтеся цієї лісової стежки, не падайте духом і сподівайтесь на краще. А якщо пощастить, в один прекрасний день ви вийдете з лісу, минете Довгий озеро і побачите попереду, на сході, Одинокую гору, де живе дракон. Сподіваюся, старина Смог вас не чекає* [67, с.170].

Наведемо ще один приклад:

Оригінал: *Thorin was too wretched to be angry any longer at his misfortunes, and was even beginning to think of telling the king all about his treasure and his quest (which shows how low-spirited he had become), when he heard Bilbo's little voice at his keyhole. He could hardly believe his ears.* [65, с.158].

Переклад: *Торін так настраждався на самоті, що вже не знаходив сил сердитися на свої пригоди і навіть почав подумувати, чи не розповісти чи королю про скарби і про мету походу (бачите, до якої міри він був пригнічений). Коли він почув голосок Більбо під дверима, то не повірив своїм вухам* [69, с.184].

Вище зазначена трансформація є загальноприйнятою в практиці перекладу, проте може бути класифікована як антономічна. Відповідно до метафори оригіналу, герой хоча і важко, але ПОВІРИВ в подію, що фактично сталася, але всі перекладачі пишуть про те, що герой спочатку НЕ ПОВІРИВ в реальність почутого, і тільки згодом переконався, що це саме так.

2.2.4. Переклад метафори порівнянням або переклад порівняння метафорою

У традиційній теорії перекладу така трансформація розглядається як одна з найбільш істотних і типових. В когнітивній теорії відмінність

між метафорою і порівнянням заснована на формальних показниках (як, подібно, *as, like*), сприймається як периферійна, оскільки обидва прийоми знаходяться в рамках концептуальної метафори.

Найчастіше переклад метафори порівнянням є просто стилістичним варіантом. В такому випадку порівняння нерідко використовується для деталізації і додання образу більшої виразності.

Наведемо кілька прикладів:

Оригінал: *My armour is like tenfold shields, my teeth are swords, my claws spears, the shock of my tail a thunderbolt, my wings a hurricane, and my breath death!* [65, с.203]

Переклад: *Моя броня вдесятеро міцніше щитів, мої зуби - мечі, кігті - списи, удар хвоста подібний до удару блискавки, крила несуть зі швидкістю урагану, моє дихання - смерть!* [69, с.232]

Це речення вже розглядалося вище стосовно інших метафоричних одиниць. В результаті перетворення перекладачі збільшили експліцитний потенціал метафоричних одиниць, при цьому експресивність одиниць знизилася.

Оригінал: *Then Thorin was stricken dumb with amazement and confusion* [65, с.267].

Переклад: *Торін, здавалося, від подиву і надзвичайного хвилювання втратив дар мови* [70, с.313].

Також можлива і зворотна трансформація, коли порівняння перекладається за допомогою метафори.

Оригінал: *«Revenge!» he snorted, and the light of his eyes lit the hall from floor to ceiling like scarlet lightning* [65, с.203]

Переклад: *- Помста! - гуркотів Смог, і очі його блиснули так, що висвітлили зал до стелі червоною блискавкою* [66, с.273].

Оригінал: *«Halt!» he called in a voice like thunder, and his staff blazed forth with a flash like the lightning* [65, с.251].

Переклад: *Стійте! - Гендальв підняв руки на знак миру, його жезл блиснув блискавкою, а голос став громовим [66, с.337].*

Можна відзначити, що в обох випадках перекладач вважав за краще переклад порівняння метафорою, оскільки подібна фразова одиниця є більш загальноприйнятою для української мови. Необхідно відзначити, що епізодично використовується переклад метафори та порівняння епітетом.

Отже, незалежно від причин використання трансформації метафори в порівняння і навпаки, ці зміни зачіпають лише мовний рівень.

2.2.5. Лексико-граматичні заміни

Існують випадки, коли при перекладі відбуваються незначні зміни, що зачіпають лексичний склад метафоричного виразу (використання синонімічних понять, заміна частини мови в метафоричному виразі і т.і.). При перекладі в творах Дж. Р. Р. Толкіна зустрічаються лексичні трансформації таких різновидів:

а) Використання синоніма (схожого поняття).

Оригінал: *He is an enemy quite beyond the powers of all the dwarves put together, if they could all be collected again from the four corners of the world [65, с.25]*

Переклад: *Такого ворога не здолати всім гномам, разом узятим, навіть якби їх можна було ще зібрати з чотирьох кінців землі [69, с.40]*

Оригінал: *He dived under the blankets and hid his head, and fell asleep again at last in spite of his fears [65, с.118]*

Переклад: *Хоббіт знову промигнув під ковдру, сховався їм з головою - і знову заснув, зморений втомою і ситним вечерею [68, с.152]*

Б) Зміна частини мови

«іменник – прикметник»;

Оригінал: *As quick as lightning they came running and swinging towards the hobbit, flinging out their long threads in all directions, till the air seemed full of waving snares* [65, с.144]

Переклад: *З блискавичною швидкістю вони помчали по гілках, викидаючи нитки у всіх напрямках. Простір наповнився смертоносними гойдалками* [69, с.169]

Оригінал: *As a boy he used to practice throwing stones at things, until rabbits and squirrels, and even birds, got out of his way as quick as lightning if they saw him stoop; and even grownup he had still spent a deal of his time at quoits, dart-throwing, shooting at the wand, bowls, ninepins and other quiet games of the aiming and throwing sort-indeed he could do lots of things, besides blowing smoke-rings, asking riddles and cooking, that I haven't had time to tell you about* [65, с.144]

Переклад: *Ще хоббітенням він так натренувався в метанні, що кролики, білки і навіть птахи блискавично зникали, побачивши, як він нахиляється за «снарядом»; а коли виріс, то теж чимало часу проводив в тихих іграх подібного металевими-швиригельного сорти: метал кільця, дротики, стріляв по мішенях, грав в кулі і в кеглі. Взагалі, треба сказати, Більбо багато чого вмів, крім куховаріння, пускання кілець з диму і загадування загадок. Тільки мені про це і раніше колись було поширюватися, а зараз тим более* [66, с.197]

«прикметник – іменник»;

Оригінал: *The blink of red torches could be seen behind them in the tunnel they were following; and they were getting deadly tired* [65, с.62]

Переклад: *Відблиски червоного факельного світла вже мерехтіли позаду в тунелі; гобліни починали наздоганяти втікачів, а гноми, навпаки, відчували смертельну втому. (Дж.Р.Р. Толкін, 2003: 79)*

«іменник - дієслово»

Оригінал: *Really it was only a leak of sunshine in through a doorway, where a great door, a stone door, was left standing open* [65, с.81]

Переклад: *Насправді цей світ лише злегка просочувався в щілину під дверима, величезній кам'яній дверима, величезній кам'яній дверима, яка була відкрита зовсім трохи* [70, с.104].

Оригінал: *...and Bert and Tom were stuck like rocks as they looked at Him* [65, с.39]

Переклад: *... а Берт і Том вступилися на нього і теж скам'яніли* [69, с.53].

«прикметник – дієслово»

Оригінал: *The sun had only just turned west when they started, and till evening it lay golden on the land about them* [65, с.123]

Переклад: *Сонце до самого вечора золотило луки* [69, с.147]

Наведемо ще один приклад:

Оригінал: *Is that The Mountain? asked Bilbo in a solemn voice, looking at it with round eyes* [65, с.43]

Переклад: *Та сама гора? - вигукнув Більбо, з благоговінням дивлячись на неї круглими очима* [69, с.40].

У цьому прикладі можна спостерігати, як відбувається заміна частини мови (прикметник замінюється на дієприкметник, дієслово і дієприслівник відповідно).

в) Зміна числа і роду іменників

Ця лексико-граматична трансформація застосовується при розбіжності граматичних категорій вихідної мта мови перекладу.

Оригінал: *He had just strength to wonder what the messenger had meant by 'prisoners', and to begin to think of being torn up for supper like a rabbit, when his own turn came* [65, с.101]

Переклад: *Більбо тільки встиг подумати про те, що значить «бранців», і припустити, що зараз їх, напевно, роздеруть на вечерю, як кроликів, коли орел повернувся. Він схопив хоббіта за куртку і поніс, на цей раз зовсім недалеко* [66, с.140]

Оригінал: *«My mind does not change with the rising and setting of a few suns,» answered Thorin* [65, с.140]

Переклад: *Моє рішення не змінюється від того, що кілька разів зійшло і сіло сонце, - відповів Торін* [69, с.285]

Оригінал: *I would rather old Smaug had been left with all the wretched treasure, than that these vile creatures should get it, and poor old Bombur, and Balin and Fili and Kili and all the rest come to a bad end; and Bard too, and the Lake-men and the merry elves* [65, с.225]

Переклад: *Краще б старий Смог залишився лежати на проклятому скарб. Тепер воно дістанеться лиходіям; який страшний кінець чекає бідолаху Бомбур, і Баліна, і Філі, і Кілі, і всіх інших, і Барда теж, і озерних мешканців, і веселих ельфів* [66, с.345]

Отже, домінантним для метафоричного проектування є дослівний переклад, а також лексико-граматичні перетворення.

2.3. Концептуальне метафоричне проектування

При використанні сценарію з використанням концептуального метафоричного проектування метафори вихідної мови перекладаються за допомогою концептуальних метафор. Існують два принципово різні випадки використання цього сценарію. У першому випадку в мові перекладу існує аналогічна когнітивна (конвенціональна) метафора, проте вона не задіюється в перекладі. У другому випадку в мові, що немає метафори, аналогічної метафори оригіналу (конвенційної, або авторської). В аналізованих перекладах цей сценарій є домінантним. Розглянемо його основні варіанти.

2.3.1. Еквіваленція

При перекладі в результаті цієї трансформації з'являється дещо інший образ, іноді метафора може зовсім зникнути (при відсутності аналогічної конвенційної метафори в мові перекладу).

При перекладі еквіваленція застосовується в разі використання традиційних конвенціональних метафор в оригіналі, коли для метафоризації відповідної сфери в мові перекладу традиційно використовується інший образ.

Оригінал: *The cry brought Bilbo's heart to his mouth, but still he held on* [65, с.80]

Переклад: *У Більбо від його крику мало серце від страху не вискочило, але він продовжував бігти* [69, с.101]

Цей приклад є особливо цікавим, оскільки перекладач використовував свій еквівалент оригінальної метафори, хоча її загальний зміст переданий досить правильно.

Оригінал: *Bilbo's heart jumped into his mouth* [65, с.82]

Переклад: *Серце у Більбо шалено закалатало* [69, с.104].

В даному випадку аналогічна фразова одиниця зазнала трансформації, що відрізняється від вищенаведених.

Оригінал: *The great bunch seemed very heavy to his arms, and his heart was often in his mouth, in spite of his ring, for he could not prevent the keys from making every now and then a loud clink and clank, which put him all in a tremble* [65, с.161]

Переклад: *Важенна зв'язка ключів відтягувала йому руки, час від часу ключі дзвякали і брязкають, і незважаючи на те, що на пальці у нього було кільце, серце в грудях завмирало* [69, с.187].

Наведемо ще декілька прикладів:

Оригінал: *The hobbit jumped nearly out of his skin when the hiss came in his ears, and he suddenly saw the pale eyes sticking out at him* [65, с.67]

Переклад: *У хоббіта мало серце не вистрибнув, коли він раптом почув шипіння і побачив два блідих, уставившихся на нього очі* [69, с.84]

Оригінал: *Dark! he said without even scratching his head or putting on his thinking cap* [65, с.70]

Переклад: - *Темрява! - випалив він, навіть не почухавши потилицю і не приставивши пальця до лоба* [69, с.89]

У цій метафорі згадується одна з реалій, незнайомих носіям мови перекладу. Old-fashioned to think very hard on a problem in order to try to find the answer (Longman Idioms Dictionary) – арх., розмірковувати про можливість знійти відповідь). Отже, ми вважаємо зазначені трансформації досить виправданими.

Оригінал: *His heart, that had been lightened by the sight of the sun and the feel of the wind, sank back into his toes: there was no food to go back to down below* [65, с.135]

Переклад: *Тільки-тільки Більбо піднісся духом, серце його затріпотіло від сонячного світла і освіжаючого вітерця, як знову його охопило зневіру і вже не хотілося злазити вниз, повертатися туди, де його чекало довга голодна подорож в темряві і вогкості* [67, с.181]

Перекладач проявляє значний творчий потенціал, прагнучи адекватно передати сенс і в той же час уникаючи буквальної відповідності. В цілому такий переклад сприймається як цілком закономірний, що не спотворює суті оригіналу.

2.3.2. Метафорична диференціація

Метафорична диференціація полягає в зміні образної основи метафори при перекладі. Як правило, подібна трансформація пов'язана з розбіжністю метафоризації ознак порівняння. Наведемо кілька прикладів:

Оригінал: *Gets funny queer fits, but he is one of the best, one of the best as fierce as a dragon in a pinch* [65, с.17]

Переклад: *Часом на нього дійсно знаходить, але, смію запевнити, він один з кращих! І до того ж лютий, як дракон під час розбійницького нападу* [70, с.24]

Оригінал: *You undersized-burglar!» he shouted at a loss for words, and he shook poor Bilbo like a rabbit* [65, с.247]

Переклад: *Зломщик паршивий! - Від обурення Торін не знаходив слів і трусонув бідного Більбо, як цуценя* [69, с.286]

Незважаючи на те, що отримані в ході трансформацій порівняння більш традиційні для україномовних читачів, на наш погляд, ці перетворення призвели до зміни моделей з ЛЮДИНА-ТВАРИНА - ЗДОБИЧ на ЛЮДИНА-ДОМАШНЯ ТВАРИНА.

Оригінал: *The lightning splinters on the peaks, and rocks shiver, and great crashes split the air and go rolling and tumbling into every cave and hollow; and the darkness is filled with overwhelming noise and sudden light* [65, с.53].

Переклад: *Блискавки з тріском встромлюють в скелі. Розривається повітря. Гучні гуркіт грізним відлунням відгукуються і подрібненого в печерах, перекочуються по ущелинах. Темрява наповнюється приголомшуючим гуркотом і засліплює раптовими спалахами* [67, с.75].

Ми вважаємо, що сприйняття перекладача увійшло в конфлікт з образним змістом метафори, оскільки, на його думку, блискавки скоріше будуть розколювати скелі, а не розколюватися самі.

Оригінал: *These ran forward, as swift as weasels in the dark, and with hardly any more noise than bats* [65, с.63]

Переклад: *Ті помчали вперед в темряві швидко, як тхори, і безшумно, як кажани* [69, с.79]

Перекладач, очевидно, вважав дану трансформацію доречною оскільки тварина тхір більш знайома україномовному читачеві, ніж ласка; ця трансформація несе більш негативні конотації, що ми

вважаємо доречним тому, що порівняння відноситься до злісних істот – гоблінів.

Оригінал: *They could not stand that, nor the huge bats, black as a top-hat, either; so they gave up fires and sat at night and dozed in the enormous uncanny darkness* [65, с.129]

Переклад: *Метелики набридали нестерпно, так само як і величезні чорні, як вакса, кажани. Довелося по ночах спати в суцільний, що наводить жах темряві* [69, с.154]

Вочевидь, перекладачу здався недостатньо образним дослівний переклад даної метафоричної одиниці. Переклад можна вважати в певною мірою генералізацією, оскільки чорні циліндри (top-hat) були невід'ємним атрибутом сажотрусів.

В цілому метафорична диференціація сприймається як цілком виправдана перекладацька трансформація, яка в значній мірі пов'язана з особливостями англійської та української мови, з національною культурою і традиціями відповідних народів. Разом з тим такий переклад накладає підвищену відповідальність на перекладачів.

2.3.3. Стилiстична нейтралiзацiя

Стилiстична нейтралiзацiя є рiзновидом еквiваленцiї, що зачiпає прагматичний рiвень перекладу. У разi застосування стилiстичної нейтралiзацiї як креативнi, так i конвенцiйнi метафори оригiналу зникають при перекладi. Креативна метафора може бути повнiстю замiнена на неметафоричний нейтральний вираз.

Оригінал: *«Be off!» called Thorin. «You have mail upon you, which was made by my folk, and is too good for you. It cannot be pierced .by arrows; but if you do not hasten, I will sting your miserable feet. So be swift!* [65, с.248]

Переклад: *Геть! - гаркнув Торін. - На тобі кольчуга, зроблена руками гномів, вона занадто хороша для тебе. Стрілою її НЕ проб'єш, але якщо ти зараз же не забереши, я тобі ноги прострелю, жалюгідна тварюка!* [69, с.287]

Оригінал: *He was looking out of his pale lamp-like eyes for blind fish, which he grabbed with his long fingers as quick as thinking* [65, с.67]

Переклад: *Він прекрасно бачив в темряві і тому ловив рибу нема на вудку, а руками - спритно вихоплював її з води своїми довгими пальцями* [68, с.92]

Наведемо ще один приклад:

Оригінал: *...but inside the caves he could pick up a living of some sort by stealing food from store or table when no one was at hand* [65, с.158]

Переклад: *... зате в палаці тягав їжу зі столу, коли поблизу нікого не було, або з комор, так що голодним не залишався* [69, с.183]

Як конвенційна, так и креативна метафора може повністю зникати при перекладі (без заміни неметафоричним виразом).

Оригінал: *He came up again spluttering and clinging to the wood like a rat, but for all his efforts he could not scramble on top* [65, с.166]

Переклад: *Хоббіт виринув, а бочонок тут же, поруч, але як бідолаха не старався, а піднятися на нього не виходило.* [68, с.208]

Оригінал: *The winds broke up the grey clouds, and a waning moon appeared above the hills between the flying rags* [65, с.30]

Переклад: *Вітер розігнав хмари, проглянула місяць* [69, с.42]

Ця креативна метафора не отримує відповідності в перекладі та повністю зникає.

Оригінал: *Gandalf thought of most things; and though he could not do everything, he could do a great deal for friends in a tight comer* [65, с.62]

Переклад: *Зрозуміло, це був Гендальф, як завжди, зреагувала на виручку вчасно* [68, с.84]

В даних випадках метафора, присутня в оригіналі, не відтворюється при перекладі, це в тій чи іншій мірі збіднює зміст і особливо естетичну дієвість тексту, хоча в деяких випадках розглянутий тип перекладу виявляється єдино можливим.

2.3.4. Цілісне перетворення

Ця трансформація (повне перетворення метафори) повністю замінює фрагмент метафори оригінального тексту.

Оригінал: *It then became pitch-dark – not what you call pitch-dark, but really pitch; so black that you really could see nothing* [65, с.129]

Переклад: *Найгірше було вночі. Темрява ставала непроглядній, і це не перебільшення - вони дійсно нічого не бачили* [69, с.153]

У перекладі спостерігається повна трансформація структури метафори. Наведемо ще кілька прикладів:

Оригінал: *It is not like you, Bilbo, to keep friends waiting on the mat, and then open the door like a pop-gun!* [65, с.11]

Переклад: *Як це не схоже на вас, Більбо, - змушувати друзів чекати на порозі, а потім взяти та як відчинити двері - трах-тарарах!* [69, с.18]

Перекладач вважав за необхідне повністю перетворити порівняння, оскільки іграшка «pop-gun» (a toy gun that fires a pellet or cork by means of compressed air and makes a popping sound / іграшкова рушниця, що стріляє кулькою або пробкою з допомогою стиснутого повітря з характерним звуком не є характерною для україномовних дітей, а варіант перекладу «пугач» недостатньо відображає зміст реалії.

Оригінал: *Suddenly without any warning he trotted splash into water! Ugh! it was icy cold* [65, с.66]

Переклад: *I раптом, не встигнувши і ойкнути, він шубовснув у воду! Ух! Крижана вода обпекла і швидко привела його до тями.* [67, с.92].

За допомогою цієї трансформації перекладач збільшив експресивний потенціал метафори, незважаючи на використання конвенційної фразової одиниці.

Оригінал: *When they got to the top of it, leading their ponies, they saw that the great mountains had marched down very near to them* [65, с.43]

Переклад: *Якось вранці по широкій мілині перебралися через бурхливу річку, де-не-як піднялися на крутий схил і побачили, що гори - ось вони, поруч* [68, с.61]

За допомогою експресивного виразу перекладач відобразив швидке наближення гірської гряди. Отже, цілісне перетворення як прийом перекладу рідко зустрічається в розглянутих перекладах. Показово, що саме такі переклади особливо часто піддаються критиці серед любителів творчості Р.Р.Толкіна. Разом з тим в цілому ряді випадків запропоновані варіанти перекладу сприймаються як досить вдалі.

Отже, трансформаційна теорія перекладу відображає важливі закономірності перекладу, в якому не можливо повністю дублювати структурні, смислові та стилістичні властивості оригіналу. Це загальне становище особливо повно проявляється при зіставленні метафор в оригінальному тексті зі способами їх передачі, які використовуються в україномовних версіях роману Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або туди ізвідти».

Це дослідження підтвердило можливість інтеграції когнітивного і трансформаційного підходу до дослідження перекладацьких трансформацій. Відповідно до когнітивної теорії перекладу всі перекладацькі трансформації розмежовуються на підставі типу метафоричної проекції, а подальша класифікація проводиться з

урахуванням традиційної теорії перекладацьких трансформацій, в рамках якої розрізняють конкретизацію, генералізацію, антонімічний переклад, лексико-граматичні трансформації, еквіваленцію, стилістичну нейтралізацію, метафоричну диференціацію та інші види перетворень.

При перекладі зі збереженням метафоричної проекції в текстах україномовних перекладів роману Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти» використовуються такі прийоми: конкретизація, генералізація, антонімічний переклад, лексико-граматичні трансформації. Натомість, при перекладі зі зміною метафоричної проекції – еквіваленція, стилістична нейтралізація, метафорична диференціація і цілісне перетворення.

ВИСНОВКИ

Магістерське дослідження присвячене вивченню метафор в романі Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти» і їх перекладацьких трансформацій в перекладах цього роману українською мовою.

В основі дослідження лежить ідея про можливість застосування досягнень сучасної когнітивної лінгвістики до дослідження метафор в оригінальному тексті і його перекладах. Поєднання когнітивних і традиційних методик аналізу перекладацьких трансформацій відкриває нові перспективи розвитку теорії та практики перекладу, дозволяє більш повно охарактеризувати загальні закономірності перекладу конкретного тексту.

Досліджуваний роман відноситься до жанру романів «фентезі», що значною мірою зумовлює складності його сприйняття і перекладу. Масовість руху толкіністів спонукає шанувальників письменника до постійних пошуків «таємного сенсу» його образів, до все нових варіантів осмислення його текстів.

Наразі опубліковано більше десяти перекладів роману Дж.Р.Р. Толкіна «Хоббіт, або Туди і звідти». Існування цілої низки перекладів створює можливості для їх зіставлення, для пошуку загальних закономірностей і індивідуальних рішень, запропонованих тим чи іншим перекладачем.

Трансформаційна лінгвокогнітивна теорія відображає важливі закономірності перекладу, який не може повністю дублювати структурні, смислові та стилістичні властивості оригіналу.

На наступному етапі класифікації враховується характер перекладацьких трансформацій. При перекладі зі збереженням метафоричної проекції в тексті перекладу роману Дж.Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти» використовуються такі прийоми: конкретизація,

генералізація, антонімічний переклад, лексико-граматичні трансформації.

При перекладі зі зміною метафоричної проєкції в тексті перекладу досліджуваного роману використовуються: еквіваленція, стилістична нейтралізація, метафорична диференціація і цілісне перетворення.

Застосування різних перекладацьких трансформацій метафоричних одиниць в україномовному перекладі роману Дж.Толкіна дозволяє досить адекватно передавати зміст метафоричних виразів, хоча деякі види трансформацій викликають заперечення з боку шанувальників творчості Дж. Толкіна. До числа перекладацьких трансформацій, що викликають підвищену критику, особливо часто відноситься усунення в перекладі метафори, яка присутня в оригіналі. Максимально обережним повинен бути перекладач і при використанні інших трансформацій, що помітно відрізняють оригінальний текст і текст перекладу. Від перекладача, який працює з широко відомим текстом, вимагається висока лінгвокультурологічна ерудиція, повне врахування особливостей вихідної мови та мови перекладу в їх взаємозв'язку з національною культурою та традиціями відповідних народів.

Перспективним вбачаємо подальше дослідження системи метафор і метафоричних моделей в інших творах Дж. Толкіна та інших авторів, які працюють в жанрі фентезі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апресян В. Ю., Апресян Ю. Д. Метафора в семантическом представлении эмоций. *Вопросы языкознания*. 1993. № 3. С. 27–35.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. *Теория метафоры*. М.: Прогресс, 1990. С. 3–32.
3. Баранов А. Н., Караулов Ю. Н. Русская политическая метафора: Материалы к словарю. М.: Ин-т рус. яз. АН СССР, 1991. 193 с.
4. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Постулаты когнитивной семантики. *Когнитивные исследования в языковедении и зарубежной психологии*. Барнаул, 2001. С.22 – 57.
5. Бархударов Л. С. Язык и перевод М., 1975 240 с.
6. Беркнер С.С., Вошина О.Е. Проблема сохранения индивидуального стиля автора и стиля произведения в художественном переводе (на примере произведений С.Мюэма. *Вестник Воронежского государственного университета : Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2003, № 1. С.46 – 57.
7. Борковец Н.И. Техническая метафора в художественной картине мира (на материале немецкой прозы XX века и ее переводов на русский язык): Дисс. на соиск. канд. ст. Екатеринбург, 2000. 203 с.
8. Бреус Е.В. Теория и практика перевода с английского языка на русский: Учеб. пособие. Ч. 1. М.: Изд-во УРАО, 2001. 103 с.
9. Ванников Ю.В. Проблемы адекватности перевода. Типы адекватности, виды перевода и переводческой деятельности. *Текст и перевод*. М.: Наука, 1988. С.34-39.

10. Вовк В.Н. Языковая метафора в художественной речи. *Природа вторичной номинации*. Киев: Наукова думка, 1988. 134 с.
11. Выготский Л.С. Психология. М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. 1008 с.
12. Гак В. Г. Метафора: универсальное и специфическое. Метафора в языке и тексте. М., 1988. С. 11–66.
13. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 1981. 131 с.
14. Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник. М.: Издательство Моск. ун-та, 2004. 544 с.
15. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолингвистики: Учеб. пособие. М. : Лабиринт, 1997. 224 с.
16. Даган Д. О Британском Толкиновском обществе. Урания. 1992. № 1. С. 60-61
17. Казакова Т.А. Практические основы перевода. English – Russian. СПб.: Союз, 2001. 319 с.
18. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М. : Наука, 1997. 261 с.
19. Каслова А. А. Метафорическое моделирование президентских выборов в России и США (2000 г.): Дис. ... канд. филол. наук. – Екатеринбург, 2003. 208 с.
20. Кобозева И.М. К формальной репрезентации метафор в рамках когнитивного подхода, 2002. – Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru/>
21. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. М. : Едиториал УРСС, 2005. 128 с.
22. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода: Учебное пособие. М. : ЧеРо, 1999. 136 с.
23. Кошелев С.Л. Философская фантастика в современной английской литературе (романы Дж.Р.Р. Толкина, У. Голдинга и

- К. Уилсона 50-60-х гг.): Дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1983
256 с.
24. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. М. : Изд-во МГУ, 1996. 225 с.
25. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории яз. говорят нам о мышлении. М.: Яз. славян. культуры, 2004. 792 с.
26. Лакофф Дж. Когнитивная семантика. *Язык и интеллект*. М., 1996. С. 143–185.
27. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. М.: УРСС, 2004. 253 с.
28. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Теория и практика перевода с английского языка на русский М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1993. 223 с.
29. Лихачева С. Миф работы Толкина. Лит. Обозрение, 1993. № 11 - 12. с. 91-104
30. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. М.: Московский лицей, 1996. 208 с.
31. Нефедова Л.А. Когнитивный подход к интерпретации теста: Учебное пособие / Челяб. гос. ун-т. : Челябинск, 2003. 70 с.
32. Нуриев В.А. Адекватность перевода как лингвистическая проблема. *Вестник ВГУ: Серия лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2003. № 1 с. 80-88
33. Паршин А. Теория и практика перевода М.: Русский язык, 2000. 161 с.
34. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж, 2001. 192 с.
35. Попова З. Д., Стернин И. А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж, 2000. 30 с.

36. Попова З. Д., Стернин И. А., Карасик В. И., Пименова М. В. и др. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие. Кемерово: Комплекс «Графика», 2004. 146 с.
37. Попович А. Проблемы художественного перевода. М.: Высшая школа, 1980. 199 с.
38. Прокопьева А. А. Сопоставительное исследование метафорических моделей в русскоязычных и англоязычных романах В.В. Набокова: Дис. ... канд. филол. наук. Екатеринбург, 2007. 260 с.
39. Рецкер Я.И. Пособие по переводу с английского языка на русский язык. М.: Просвещение, 1982. 159 с.
40. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М.: Международные отношения, 1994. 226 с.
41. Сакун К.В. Лінгвокогнітивний потенціал метафори в художньому тексті (на прикладі перекладу роману Дж.Р.Р.Толкіна «Хоббіт, або туди і звідти» українською мовою) . *Магістерські студії*. Альманах. Вип. 20. 2020. Херсон. ХДУ, 2020. С.56-58.
42. Словарь литературоведческих терминов. М.: «Просвещение», 1994. 509 с.
43. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
44. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. М.: Слово, 2000. 261 с.
45. Годоров Ц. Введение в фантастическую литературу. Пер. с. Б. Нарумова. М.: Дом интеллектуальной книги, 1997. 320 с.
46. Топер П. Перевод и литература: творческая личность переводчика. *Зарубежная литература «Вопросы литературы»* . 1998, №6. 36 с.
47. Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности, или интертекст в мире текстов. М., 2000. 133 с.

48. Федоров А.В. Введение в теорию перевода. М., 1993. 305 с.
49. Фёдоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Учеб. пособие. 5-е изд. СПб.: Изд-во СПбГУ; М.: ООО «Изд. Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. 416 с.
50. Фрумкина Р.М. Психоллингвистика: Учебник. М.: Изд. центр «Академия», 2001. 320 с.
51. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике. Современная американская лингвистика: фундаментальные направления. М., 2002. 223 с.
52. Ченки О. Современные когнитивные подходы к семантике: сходства и различия в теориях и целях. *Вопросы языкознания*. 1996. 211 с.
53. Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации: Монография. Екатеринбург: Изд-во УрГПУ, 2003. 248 с.
54. Шаталов Д.Г. Эквивалентность перевода метафорических выражений. *Вестник Воронежского государственного университета. Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2007, № 1. С. 122 – 126.
55. Шлейермахер Ф. О разных методах перевода. *Вестник Моск. ун-та*. Сер. 9. Филология. 2000. № 2. С. 127-145.
56. Штейнман М.А. Хоббит, или туда и обратно. Энциклопедия литературных произведений. "Вагриус", М., 1998, с.530-531
57. Якобсон Р. Лингвистика в её отношении к другим наукам. М. : Прогресс, 1985. с.369–420.
58. Alvarez Antonia. On Translating Metaphor. London/New York: Routledge, 1993. 122 p.
59. Baker Mona. In Other Words. London/New York: Routledge, 1992. 300 p.
60. Bassnett S. Translation Studies. New-York, Routledge, 2003. 56 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

61. Tolkien J.R.R. The annotated Hobbit revised and expanded edition annotated by Douglas A Anderson; London: HarperCollinsPublishers, 2003. 399 p.
62. Tolkien J.R.R. The Hobbit. London: HarperCollinsPublishers, 1996. 276 p.
63. Tolkien J.R.R. Fellowship of the Ring . London, 1974. 334 p.
64. Tolkien J.R.R. Monsters and Critics. Modern writings on major English authors. Indianapolis. New York, 1963. P.1-32.
65. Tolkien J.R.R. On Fairy-tales. Tree and Leaf. London, 1988. 89p.
66. Tolkien J.R.R. The Hobbit, or There and Back again. New York, 1967. 255 p.
67. Толкін Дж.Р.Р. Хоббіт, або туди і звідти: Пер. з англ. П.Мокровольського. М: Изд-во Эксмо, 2004. 560 с.